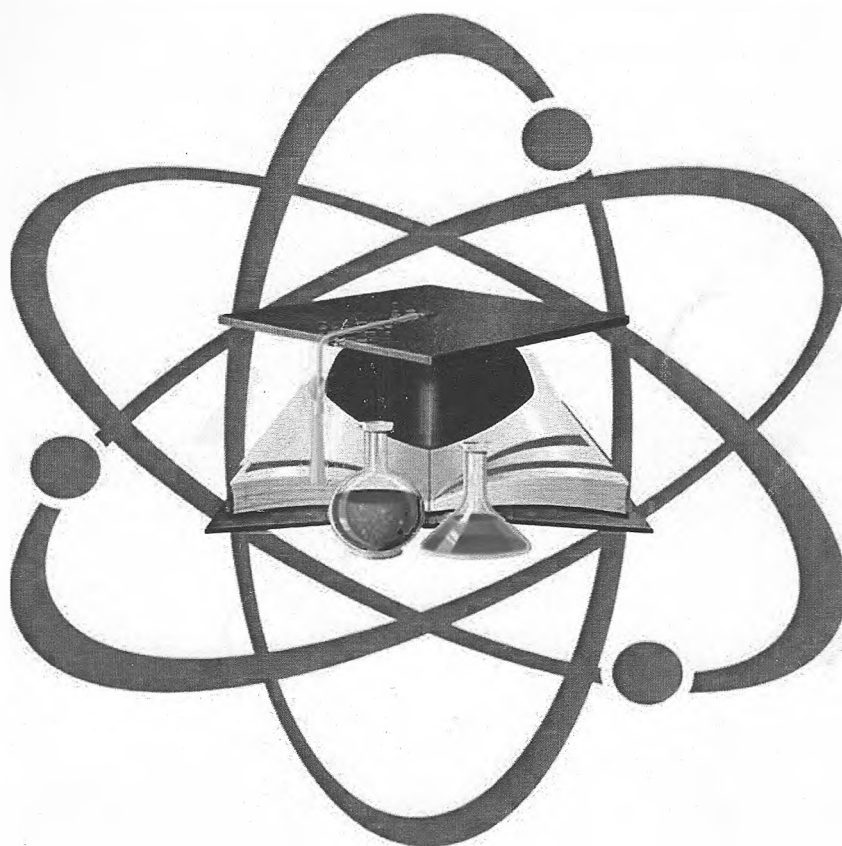


**ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ
ИННОВАЦИОН МЕТОДИКАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ**



**ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШ СОҲАСИДА
ЖАҲОН ИЛМ-ФАН НАЗАРИЯСИ
ВА АМАЛИЁТИНИНГ ИНТЕГРАЦИЯСИ**



**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ
МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ**

ТОШКЕНТ, 4 МАЙ 2017 ЙИЛ

Конференция Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг
2017 йил 17 февралдаги 86-сонли буйруғи билан
тасдиқланган режага мувофиқ Чет тилларни ўқитишнинг инновацион методикаларини
ривожлантириш Республика илмий-амалий маркази томонидан ўтказилди.

Чет тилларни ўқитишнинг инновацион методикаларини ривожлантириш
Республика илмий-амалий маркази Илмий кенгаши томонидан
нашрга тавсия этилган.

Чет тилларни ўқитиш соҳасида жаҳон илм-фан назарияси ва амалиётининг
интеграцияси: илмий-амалий конференция материаллари тўплами, Тошкент., 4 май
2017 й. – Т.: ЎзРИАИМ, 2017. – 199 б.

УДК 5775.57 (23)
А 84

ТАХРИР ХАЙЪАТИ:

ЎзРИАИМ
ЎзРИАИМ
ЎзРИАИМ
ЎзРИАИМ

Таджибаева Д.А.
Хамроева Ф.С.
Ибраимова В.
Нурматова Н.

ТАҚРИЗЧИЛАР:

ф.ф.н., профессор Ирискулов А.Т.

ИШ-ХАРАКАТНИ НОМЛАШДА ФЕЪЛ СЕМАНТИКАСИДА ЮЗ БЕРАДИГАН ЖАРАЁНЛАР

Аннотация: Мақолада иш-ҳаракатни номлашда феълнинг семантик структураларида содир этиладиган жараёнлар ҳақида фикр юритилинади ва мисоллар билан таҳлил этилади.

Ҳозирги даврда лингвистика фани жуда жадал ривожланмоқда. Тил ҳодисаларини ўрганиш системали ва чуқур олиб борилмоқда. Грамматик муаммолар билан бирга типологик, стилистик, лексикографик ва бошқа устида иш олиб борилмоқда. Ҳудди шу ривожланиш ҳам ўзбек тилшунослигида бўлиб ўтмоқда. Биз ҳам ўз мақоламизда инглиз ва ўзбек тилларидаги иш-ҳаракатни номлашда феъл семантикасида юз берадиган жараёнларни кўриб чиқдик.

Белгили отларнинг моҳиятини аниқлаш жараёнида анчайин бир мураккаб савол туғилади, аниқроғи феълли номинация турларини танлаш учун қанақа мезонларни асос қилиб олиш мумкин, яъни уларнинг маъносини характери бўйича классификация қилиш қандай амалга оширилади?

Феълли лексемаларни, уларнинг категориал семантикасига асосан учта синфга анъанавий чегараланиши- яъни ҳолат, жараён, ҳаракат- ҳозирги босқичда керак, лекин унинг ўзи етарли эмас, чунки бу тасниф, умумийлашган характерга эга бўла туриб, феълларни моддий маъноларини энг асосий хусусиятларини таъкидламайди: феълли лексемаларни маъно ҳажми ва семантик структуралари, уларнинг валентлик потенциали, минимал синтагмалардаги турли родларда реализация бўладиган имкониятлари ва бошқа кўплаб масалалар ечимсиз қолмоқда.

Агар феъллар маъноларини чегаралаш асосига категориал белгилар- усул ва ҳаракатнинг хусусиятларини оладиган бўлсак, у ҳолда бу белгиланганлик маъноники эмас, балки структуравий тузилмада юзага келадиган, умумлашув даражаси ва уларнинг тилдаги намоёни воситаси тилдан-тилга ўзгариб туради. Турли хил феълли категориал системаларни ўзига ҳос характерларини ташкил қилади.

Бизнинг фикримизча феълли отлар классификациясини икки йўналишда олиб бориш мумкин: биринчиси- семантик моделлар турлари билан, йўналишини ва ички семантик муносабатларнинг аъзоларини очиб берувчи, аниқроғи: белгининг маълум предметга муносабатини билдиради ва у ушбу белгига берилаётган субъект ёки объект бўлиши мумкин.

Смирницкий А.И. ушбу семантик моделларнинг субъект- объектли локализацияни таърифловчи феъл семантикасини “қурилиш формулалари” деб қисқа ва лўнда келтирган.

Ушбу феълли лексемаларнинг номланишини тасвирлаш йўналишидаги таҳлил предмети булар минимал даражадаги потенциал ёки реал синтагмалардир.

Феълли лексемаларнинг, номланиш усули йўлига кўра қуйдаги турларини ажратиб кўрсатишга йўналтирилган таҳлилнинг иккинчи йўналиши, “дискретлик/ индискретлик”, “элементарлик/ ноэлементарлик”, “бўлинганлик/ бўлинмаганлик (яхлитлик)” нуқтаи назаридан сўз белгиларни, феълларни, тилни икки томонлама бирликларидек, икки томонлама таҳлилда бириктирилган. Англатувчини ва англатилувчини ҳам дифференциал характери, уларнинг сўз белги доирасидаги ўзаро келишилган алоқаси ва ассимметрияси, маъно ва ибора манифестациясини эксплицит ва

имплицит шакллари ва уларнинг алоқалари, деярли чегарасиз имкониятларни ва феълли атамаларнинг кўп турларини келтириб чиқаради, ва улар нима булганда ҳам ҳар бир тилда тасниф қилиниши ва ўрганилиши керак.

Белгили отларни, аввалам бор феълларни, уларнинг предмет катори билан мос келадиган таснифи, уч асосий категорияларга асосланади, уларнинг семантикасини аниқлаб берувчи “субъект”, “ҳаракат” (сўзни кенг тушунчасида), “объект”. Фақат фикрланувчи категориялар, айниқса кўп томонлама ва шунинг учун универсал бўлган: “субъект”, “объект”, “ҳаракат” тил соҳасидаги проекция бўлиб, улар куйдагилардир: 1) грамматикада (мантик) изҳор- эгага, кесимга, тўлдирувчига; 2) тилни категориал таксономиясида- “предметлашган” ва “феъллашган”, ўзларининг маъно- мазмуни билан икки номланган синфга- предметли ва белгили; 3) лексик семантикада ҳаракат субъекти ва объекти ўртасидаги семантик муносабатларнинг моделлариға: шахс- ҳолат, ҳаракат- унинг натижаси, ҳаракат- предмет ва ҳоказо.

Феълли номланишдаги фарқлар (морфологик мотивациялашмаган элементлар ёки “дастлабки кўринишдаги” номлар таҳлил қилинади) ҳаракат ва предмет номларини феъл категориялари билан ўзаро муносабатда бўлган объектга боғлиқ, ушбу ҳолатда номинатив мазмунни тўғридан- тўғри модификацияси ушбу ном билан белгиланган агенс, натижа, ҳаракат объекти турлари билан белгиланади.

Ҳар бир тилда но-ҳосилавий феълларни бир сўзли морфологик гуруҳлари мавжуд, улар фақатгина битта предмет номи билан семантик жиҳатдан мос келади; шу билан бирга ҳар бир сўзни лексикасида “*бормоқ*” энг асосийси инсонга тегишли бўлган, қисман ҳайвонларга тегишли бўлган тушунчаси мавжуд. Ушбу ҳаракатни семантик субъекти рус тилида инсон, ҳайвон, ҳаракат воситалари бўлиши мумкин, метафорик қўлланишида эса- табиат ҳодисалари (*қор, ёмғир*) ва ҳаттоки абстракт тушунчалар (*вақт, ҳаёт* ва ҳаказо). Инглиз тилида ушбу мос келадиган белгини ифодалаш учун, тил тизимида минимал синтагма таркиблари бўйича умуман мос келмайди, солиштиринг:

трамвай юрмоқда- tram is running, tram is moving

аёл юрмоқда- woman is walking

соат ишламоқда- clock is working

вақт ўтмоқда- time is flying, passing

қор ёғмоқда- It is snowing ва ҳоказо.

Бошқа феълларни тўғридан- тўғри номинатив маъноси объектларга нисбатан йўналтирилган, ёки уларга нисбатан ҳаракат номи йўналтирилган.

Лекин лексикада шунақанги феъл номланишлари борки, уларнинг семантикасида у ва бу муносабатлар ҳам қайд этилади- субъектга ҳам, объектга ҳам.

Бунга мисол, ҳис- ҳаяжонни билдирувчи феъллар турлари: *ҳаяжонга келтирмоқ, ҳайратга солмоқ, безовта қилмоқ, хурсанд қилмоқ* ва ҳоказо, феъллардан ўлароқ фақатгина белгиларни ифодаловчи “ҳолат ёки субъектнинг ҳолатинини ўзгариши” (*маъюсланмоқ, азобланмоқ* ва ҳоказо), ва улар фақатгина ҳаракат билан ифодаланувчи субъектга нисбатан муносабатни кўрсатади.

Асосан юқорида таъкидлаб ўтилган предметга йўналтирилган икки асосий тури, асосан ҳолларда феълли лексемаларининг синтагматик маънога эгалити ва номинатив қийматини олдиндан аниқлаб беради, лекин ҳаттоки уларнинг номинатив маънолари турли хил жиҳатлари билан аниқланмиши мумкин. Лекин ҳаракатнинг ҳолатига кўра номланиши ва жиҳатлари, одатда бир сўзли ном билан ифодаланмайди, аксинча, *баланд ўқимоқ, овоз чиқариб эрта турмоқ* ва ҳоказо эркин феъл- равиш бирикмалари турларида намоён бўлади.

Шундай қилиб, ўзини тўғридан- тўғри атов маъноси ҳаракат объектига йўналтирилган феълларни объектли деб аташимиз мумкин, яна маъноси чекланадиган

бўладиган, бундан келиб чикиб, ҳаракатнинг семантик субъекти билан семантик алоқалари модификация бўладиган феълларни- субъектли деб аташимиз мумкин.

Феълли номланишларни объектли ва субъектли семиологик турларга ажратиш, икки асосий тушунча асосида олиб борилди:

1) Феълларни, уларнинг объекти ва субъекти билан семантик имплицит алоқаларини ўзаро таққослаганда;

2) (объект- субъект ва субъект- объект) каби феълларни турларини келиб чиқишига сабаб бўловчи семантик ва синтактик ўтимли/ўтимсизлигини мос келиши/мос келмаслиги.

Белгили отларнинг семиологик синфига (подклассу), ўзининг тушунча асосини кенглиги асосий белги деб топилган тури бўлиб, уларни универсал белгиларга яқинлаштирувчи сифатни киритса бўлади. Сифатларни бирор бир тегишли белгини кўрсатувчи лексик-семантик фарқланишининг чегаралари, ҳаддан ташқари кенг ва фақатгина у билан бирга уйғунлашувчи предмет номларини лексик мазмуни билан берилади. Номлар белгиларнинг сифати бўлганидек, сифатлар ҳам материал, ҳам идеал дунёни предметини кенг бўлган белгини ифодалаши мумкин. Мисол, инглиз тилидаги *sharp*- ўткир предмет белгиларини, буюмларни, инсон органлари- кўриш қобилиятини, ҳид билиш қобилиятини, атроф муҳитни билиш ва тушуниш қобилиятини, табиат ҳодисасини, инсоннинг ижтимоий ҳолатини, уларнинг характерининг индивидуал томонларини ўткирлигини англагади.

Сифатларни белгили маънолари сигнификатив характерга эга ва феъл каби, ҳаттоки янада мажбурий бўлиши мумкин, сифатлар предмет номлари билан уйғунлашиб, минимал аниқловчи синтагмаларда, системали номинатив маъноликни конкретлаштиради.

Сифат, гап структурасида ўзининг ўрнига кўра от ва кесимдан кўра пастрок даражага эга бўлганлиги сабабли, у билан уйғунлашувчи предмет номларини категоризация ва субкатегоризацияси янада тафсиллаштирилган характерга эга; предмет номларини умумий семантик категорияси “шаҳс-ношаҳс”, “жонли- жонсиз” ва ҳоказо, феълларга жуда муҳим, сифатларни ажратишда жуда керак, лекин етарлича эмас.

Сифатларга феъллардагидек, тўлиқ семантик маъноларни чегараланиши ва пайдо бўлиш синтагматик аълоқалар режасига ўтказилган, шунинг учун сифатларни, нарса номи билан лексик синтагмаларни ярим автоматлаштирилган синтагмалар деб аташимиз мумкин, ва уларда иккала аъзоси ҳам икки функцияда намоён бўлади- чегаралаш ва ўхшаш ҳодисаларни бир ҳил деб қараш, бир-бирини ўзаро таърифлайди.

Предмет ва белгили номларни семиологик ва ономазиологик хусусиятларини таърифлаш натижасида, шуни таъкидлашимиз керакки, ушбу белгиларнинг ҳамма функциялари- идентификация, фарқланиш ва тафсиллаш айнан битта мантикий тамойилда ётади.

Сўз белгиларини таърифловчи семиологик хусусиятлар семантик жиҳатдан мос тушиши бир-бирига мос келиш, танланиш, қайта ишлаб чиқиш ва изчиллик – нафақат тил (грамматика, лексика) системаси (мантик), балки буюмлар мантиқи ва фикрлаш мантиқи, аниқлаш бўлган уларнинг алоқасини маълум, аниқ қондани талаб қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

(1) Смирницкий А. И. Инглиз тили лексикологияси. М.: Москва Давлат Университети, 1998. – 260 б.

(2) Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. М.: Наука, 1988. – 290 б.

(3) Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание. М.: Наука, 1986. – 300 б.

(4) Турсунов У., Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент: Ўзбекистон, 1992.

(5) Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Давлат илмий нашриёти, 2005.

Begibaeva Nilufar – UzSPIC

IMPROVING STUDENT'S LANGUAGE PROFICIENCY THROUGH PORTFOLIO WORK IN CLIL TEACHING AND EFL

Abstract: The article focuses on using portfolio to improve learners' language skills and CLIL general effects to enhancement of interpersonal communicative skills.

A number of objectives should be realised in the modern classroom, one of which is certainly Tomlinson's concept of the differentiated classroom (Tomlinson, 2005). There is also a great demand for TEFL to prepare students to meet the demands of the global knowledge society, preparing them to use English as a lingua franca as well as the science language number 1. Therefore, CLIL (content and language integrated learning) must be an objective for every language teacher. This involves many challenges to find an optimum approach. One practised by the authors successfully for various years is cross curricular, topic based, process orientated portfolio work. CLIL has been a major concept in foreign language teaching for more than ten years. Its advantages, in common with EFL, are as follows:

- It enhances the student's language proficiency in L2 by natural language input, while boosting students' cognitive strategies in L2 learning.
- The students have to acquire subject knowledge through English, which makes practising English meaningful.
- While having to deal with CLIL tasks, students are made aware of their personal learning profiles. They have to develop certain learning strategies in order to reach their learning goals and are continuously invited to reflect on them.
- CLIL satisfies the increasing demand in our society for flexibility, initiative and interpersonal skills, since the methodology is taskbased and cooperative.
- Intercultural competence is a basic element in CLIL teaching.

Differentiation in the CLIL and EFL classroom through process oriented portfolio work.

"A portfolio is a presentation of a student's most valued work. It is evidence, collected over a considerable period of time, of a student's knowledge, skills and of progress made in achieving learning outcomes. It is a tool for learning." (Mehisto, Marsh and Frigols, 2008, p.123)

The basic elements of topic based, process oriented portfolio work as a cross curricular activity between EFL and subject teaching are:

- self centred learning tasks
- centring on the student's individual goals according to interest and ability
- process work
- focus on individual work progress through reflection and self assessment,
- enhancement of interpersonal communicative skills through peer tutoring and cooperative learning
- formative assessment modes
- the teacher acting as a facilitator

Basically, the template of topic based, process orientated portfolio work is the same for each level and for each subject. The teacher gives clear instructions on the work ahead, including self - peer- and the final assessment scales. Clarifying the learning outcome at this

МУНДАРИЖА

БЕТ

СЎЗ БОШИ	4
<i>Абдуганиева Дж.</i> Роль условно-речевых упражнений при обучении устному последовательному переводу.....	5
<i>Абдурахманов Б.Г., Бутаев У.Б.</i> Методика работы над текстами по домашнему чтению для развития коммуникативных навыков по специальности.....	8
<i>Абдурахманова М.</i> Хорижий тилларни ўқитишда ахборот-коммуникацион технологиялардан фойдаланиш.....	10
<i>Абдурахманова М.</i> Инновацион технологиялар ва билимларни баҳолаш.....	12
<i>Авлакулов Я.</i> The macroscope of theonyms.....	14
<i>Аллаберганова Д.</i> Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga o'zga tilni o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	16
<i>Алибаева У.А.</i> Офицер кадрларни тайёрлаш тизимида чет тилини ўргатиш самарадорлигини ошириш усуллари.....	19
<i>Алимова К.</i> Video is an effective teaching aid.....	22
<i>Ахмеджанов Т.</i> Тил ўрганувчиларнинг кизиқишини таъминловчи электрон манбаларни яратиш ва тақдим этишга хизмат қилувчи онлайн хизматлар.....	23
<i>Байбабаева Ш.</i> Importance of learning strategies in teaching listening skills.....	26
<i>Бахтияров М., Бахтиярова Ф.</i> Иш-харакатни номлашда феъл семантикасида юз берадиган жараёнлар.....	29
<i>Бегимаева Н.</i> Improving student's language proficiency through portfolio work in CLIL teaching and EFL.....	32
<i>Бекмуродов У.</i> Глаголы речи в узбекском и английском языках.....	34
<i>Ганпарова У.</i> A teaching approach to develop communicative competence.....	37
<i>Гулямова М.</i> Инглиз тилини ўрганишда интегратив таълимнинг авзалликлари.....	39
<i>Дареишова Г.</i> Кадрларнинг интеллектуал салоҳиятини оширишда замонавий технологияларнинг ўрни.....	42
<i>Джахангирова М.</i> Трудности в обучении навыков устной речи студентов неязыковых вузов и методы их развития из собственного опыта преподавания.....	43
<i>Ёдгоров Ш., Бутаев Ш.</i> Working with shortcomings of the correlation of comparative typology and structural linguistics on the basis of translation political documents.....	45
<i>Журабоева Д., Уктажонов Д.</i> Chet tillarini o'rganishda yangi so'zlarni yodda saqlashning samarali usullari.....	47
<i>Жўраев Ф.</i> Бадиий адабиёт ва публицистик жанрларда стилистик усулларнинг қўлланилиши.....	49
<i>Зияева С.А.</i> Социолингвистическая компетенция в сфере компьютерного языка.....	51
<i>Ибрагимова В.</i> Ўзбек тилини она тили сифатида ва иккинчи тил сифатида ўқитишнинг ўзига хос хусусиятлари.....	54
<i>Ибрагимова Ҳ., Низомова И.</i> Motivation strategies in teaching english.....	56
<i>Ирискулов А.</i> Ways of developing ESP language skills.....	57
<i>Исаев С., Маматов А.Э.</i> Дунё тилларининг инкорлик воситаларини ишлатиш даражасига кўра турлари.....	60
<i>Исматова М.</i> Using informal assessments for english language learners.....	63
<i>Исмоилова Б., Абдусаломова С.</i> Онлайн источники в обучении английскому языку студентов неязыковых вузов.....	65
<i>Исраилова М.</i> Xitoy tilini o'qitish jarayonida ertaklarning o'rni va ahamiyati.....	68
<i>Итолмасов М.</i> Useful informational communicative technologies for different grades at school annotation.....	70
<i>Каршибоев Л.</i> Gamification of language learning.....	73
<i>Қурбонбоева У.</i> Гарсиа Лорка ва Шавкат Рахмон, маданий алоқалар.....	76
<i>Қурбанова М.О.</i> Лингвопоэтическое исследование как новый аспект лингвистики.....	78
<i>Кучкарова Я.</i> Strategies for developing note taking skills of students.....	80
<i>Кучкаров Ў., Азизова Ф.</i> Инглиз тилига ўқитишда лексик қўникмаларини шакллантириш усуллари.....	82

Чет тилларни ўқитиш соҳасида жаҳон илм-фан назарияси ва амалиётининг интеграцияси илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами, Тошкент ш., 4 май 2017й. - Т.: ЎзРИАИМ, 2017. - 199 б.

ТАҲРИР ХАЙЪАТИ:

ЎзРИАИМ
ЎзРИАИМ
ЎзРИАИМ

Таджибаева Д.А.
Хамроева Ф.С.
Ибрагимова В.

ТАҚРИЗЧИЛАР:

ф.ф.н., профессор Ирискулов А.Т.

Босилга рухсат этилди 01.05.2017

Бичими 60x84 1/8. Шартли 24,25 б.т. 80 нусхада босилди. буюртма № 52

© **Манзил:** Тошкент шаҳар, Учтепа тумани, Кичик халқа йўли, Г9 мавзеси, 21а уй.
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, мажлислар зали.